

Damian Kałużny

„Poza transcendentalizm. O heterologii etycznej Jacques’a Derridy”

Rozprawa doktorska poświęcona jest dekonstrukcji Jacques’a Derridy rozumianej jako heterologiczna radykalizacja transcendentalnej filozofii krytycznej. Dzięki wspomnianej radykalizacji Derrida przekracza transcendentalny horyzont pytania o warunki możliwości prawomocnej wiedzy. Podstawą zrozumiałości świata nie jest już samoświadomy, suwerenny i autonomiczny podmiot, lecz jednostkowy Inny przekraczający horyzont wiedzy. Inność Innego stanowi warunek zarazem możliwości i niemożliwości zrozumiałości świata. Tak rozumiana dekonstrukcja ujęta może być jako stanowisko empiryczno-transcendentalne, tj. koncepcja podkreślająca transcendentalną sprawczość tego, co jednostkowe. W oparciu o rozpoznany empiryczno-transcendentalny charakter dekonstrukcji możliwe jest wyłożenie problematyki odpowiedzialności za wspólnotę rozumnych podmiotów. Omawiana radykalizacja pozwoli wykazać związek między wczesnymi tekstami Derridy skupionymi na problematyce zakwestionowania metafizyki obecności a późnymi jego rozważaniami podkreślającymi etyczny charakter dekonstrukcji.

Pierwszy rozdział omawia zasadnicze założenia i charakter filozofii transcendentalnej. Stanowi on wstępne, przygotowawcze rozważania zarysowujące kontekst dla badań nad heterologią Jacques’a Derridy. Transcendentalizm przedstawiony jest jako filozofia krytyczna poszukująca nieuwarunkowanej i nieświatowej podstawy poznania. W rozdziale omawiam dwie wersje transcendentalnej filozofii krytycznej: transcendentalizm Kantowski oraz fenomenologię Husserlowską. Obie z tych filozofii mogą zostać zinterpretowane jako oparte na dwóch, wzajemnie uzupełniających się metaforach: metaforyce ekonomicznej oraz sądowniczej. Pierwszy zespół metafor podkreśla apropiacyjny charakter podmiotu transcendentalnego zdolnego przyswajać i panować nad poznawanym światem. Drugi z nich wyklada ową przyswajającą aktywność jako warunek możliwości wspólnoty rozumnych podmiotów. Krytyka transcendentalna rozumiana jest jako dyscyplina uchwytna właściwy charakter subiektywności oraz odgraniczająca go od jego światowych, epistemicznych odpowiedników. Fenomenologia transcendentalna Husserla zaprezentowana jest jako stanowisko radykalizujące statyczno-formalny Kantowski transcendentalizm. Omawiając fenomenologię Husserla przedstawiam jej deskryptywny program, kwestię nauki i naukowości oraz redukcję transcendentalną. Podkreślam rolę samodzielnego charakteru subiektywności transcendentalnej. Namysł krytyczno-filozoficzny przedstawiony jest za Husserlem jako wyraz odpowiedzialności za ogólnoludzką wspólnotę podmiotów. Pokazuję, że owa odpowiedzialność refleksji transcendentalnej może zostać zinterpretowana w oparciu o dwie zarysowane wcześniej metaforyki. W końcowych partiach rozdziału omawiam problematykę wewnętrznej świadomości czasu. Pokazuję, za Łaciakiem i Judyckim, że w ramach fenomenologii transcendentalnej subiektywność jest w sposób nieuchronny rozdarta między ukonstytuowane i dostępne refleksji transcendentalnej momenty oraz jej konstytuującą, źródłową warstwę. Owo rozdarcie otwiera drogę heterologii Jacques’a Derridy.

Drugi rozdział poświęcony jest wyłożeniu heterologicznego charakteru dekonstrukcji Jacques'a Derridy. W rozdziale opieram się na koncepcji heterologii autorstwa Gasche. Zdaniem Gasche heterologia jest stanowiskiem w sposób radykalny uprzywilejowującym inność. W pierwszej części drugiego rozdziału omawiam dekonstrukcję jako stanowisko oparte o heterologiczną waloryzację innego. Pokazuję, że dekonstrukcja zrywa z transcendentalem uprzywilejowaniem przyswajania świata. Derrida charakteryzuje podmiot jako poddany eks-apropriacji. Konsekwencją niesuwerennego, wyłączonego charakteru podmiotu dekonstrukcji jest empiryczno-transcendentalny charakter stanowiska Derridy. Dekonstrukcja przedstawiona jest jako stanowisko nie negujące możliwości powszechnego, odpowiedzialnego języka filozoficznego. W rozdziale przedstawiam temporalny, retrospektywno-prospektywny charakter dekonstrukcji. Ów charakter pozwala ująć dekonstrukcję jako radykalizację krytycznego nastawienia transcendentalizmu. Dekonstrukcja opisana jest jako krytyka krytyki. Jest ona stanowiskiem jednocześnie podtrzymujące krytyczny charakter transcendentalizmu oraz kwestionujące nieuwarunkowany charakter podstawy krytyki transcendentalnej w postaci podmiotu transcendentalnego. Druga część drugiego rozdziału poświęcona jest lekturze tekstów Derridy dotyczących filozofii Husserlowskiej. Pokazuję jak dekonstrukcja wykształca się w odpowiedzi na transcendentalne poszukiwanie podstaw poznania. We fragmencie omawiającym „Introduction” wskazuję za Derridą, że ponadempiryczne, idealne twory naukowe ustanawiane są w procesie szeregu reappropriacji. Ostatnią część drugiego rozdziału stanowi lektura „Głosu i fenomenu” Derridy. W tekście tym Derrida śledzi problematykę Husserlowskiego podporządkowania znaczeń wyrażającej, samoświadomej podmiotowości. Za Derridą przedstawiam problem związku między żywą mową a pismem oraz dyskursem transcendentalnym. W końcowych partiach rozdziału wskażę na konieczność poszerzenia rozważań Derridy o kontekst inny niż transcendentalny. Pokazuje, że problematyka pisma oraz odpowiedzialności domaga się innego języka niż ten właściwy koncepcjom transcendentalnym.

Trzeci rozdział stanowi analizę etycznego charakteru Derridiańskiej dekonstrukcji. Ów etyczny charakter dekonstrukcji wykształca się dzięki filozofii Levinasa. Przedstawiam teksty Levinasa jako afirmujące dekonstrukcyjny projekt zakwestionowania autonomii subiektywności transcendentalnej. Afirmacja dekonstrukcji może zostać rozpoznana w różnicy między „Całością i nieskończonością” a „Inaczej niż być”. W pierwszej części trzeciego rozdziału omawiam Levinasowską „Całość i nieskończoność” oraz „Przemoc i metafizykę”, pierwszy tekst Derridy poświęcony Levinasowi. Pokazuję, że w „Całości i nieskończoności” Levinas przedstawia dwa sposoby krytyki władz podmiotu. Pierwszy właściwy jest tradycji filozoficznej waloryzującej apropriacyjne możliwości podmiotu. Drugi sposób krytyki podmiotu właściwy jest etyce Levinasowskiej. Stanowi on postawienie jednostki w stan oskarżenia. Wolność jest w tym przypadku kwestionowana jako moralna niegodziwość, jako władza nad wszelką innością. Analizując „Przemoc i metafizykę” podkreśliłam, że tekst ten stanowi afirmację radykalizmu Levinasowskiej etyki. Derrida zmierza więc ku wzmocnieniu heterologicznego charakteru myśli Levinasa. Następnie omawiam teksty Levinasa opublikowane po „Całości i nieskończoności”. Analizuje wypracowaną przez Levinasa metaforykę śladu jako podkreślając wyłączeniowy, pozalogocentryczny charakter odpowiedzialności przed Innym. Pokazuje, że pod wpływem „Przemocy i metafizyki” Levinas przesuwa inność Innego ku wnętrzu podmiotu. Ostatnia część trzeciego rozdziału stanowi

analizę późnej, etycznej filozofii Derridy. Pokazuje, że stanowisko późnego Derridy zakorzenione jest w etyce Levinasowskiej. Omawiam kwestie takie jak gościnność, dar czy performatywny charakter prawa moralnego. Jako zakorzeniona w stanowisku Levinasa, heterologia etyczna Jacques'a Derridy może być interpretowana jako filozofia zarazem zrywająca z transcendentálním poszukiwaniem podstaw poznania, oraz jako radykalizująca krytyczne nastawienie filozofii transcendentальной. Przedstawiam ów radykalny sposób krytyki w oparciu o metaforykę bezsenności i czuwania.